

ДЕЛО ИВЕ АНДРИЋА

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC MEETINGS

Book CLXX

DEPARTMENT OF LANGUAGE AND LITERATURE

Book 30

THE WORK OF IVO ANDRIĆ

Accepted at the III meeting of the Department of language
and literature, on 27th of March 2018, on the basis of reviews from
prof. dr *Snežana Samardžija*, prof. dr *Jovan Delić* and prof. dr *Radivoje Mikić*

E d i t o r

Academician

MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE 2018

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXX

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Књига 30

ДЕЛО
ИВЕ АНДРИЋА

Примљено на III скупу Одељења језика и књижевности
27. марта 2018. године на основу рецензија проф. др *Снежане Самарџије*,
проф. др *Јована Делића* и проф. др *Радивоја Микића*

У р е д н и к

академик

МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД 2018

САДРЖАЈ

Обележавање Андрићевог јубилеја.....	11
Маја Гојковић, председница Народне скупштине Републике Србије <i>Поздравна реч</i>	15
Академик Владимир С. Костић, председник САНУ <i>Беседе Иве Андрића</i>	17
Владан Вукосављевић, министар културе и информисања у Влади Републике Србије <i>Поздравна реч</i>	21
Академик Миро Вуксановић, <i>Андрићеви сусрећи са речима</i>	25
Живојин С. Станојчић, <i>Андрићев језички исказ – у светлу савремених му теоријских ставова о српском књижевном језику</i>	33
Živojin S. Stanojčić, <i>Andrić's language expression – in the light of the contemporary theoretical stances on the serbian literary language</i>	48
Злата Бојовић, <i>Андрићево поимање Старој Дубровника Дубровачка хроника</i>	49
Zlata Bojović, <i>Ivo Andrić's idea of old Ragusa Ragusan Chronicle</i>	55
Славко Гордић, <i>Тема зла у Андрићевом делу</i>	57
Slavko Gordić, <i>Theme of evil in the work of Ivo Andrić</i>	66
Михајло Пантић, <i>Поезија Иве Андрића</i>	67
Mihajlo Pantić, <i>Die Lyrik von Ivo Andrić</i>	79

Стојанка Милановић, <i>Елементи њоеџике модернизма у лирској џрози Иве Андрића</i>	81
Stojanka Milanović, <i>The elements of modernist poetry in poetic prose of Ivo Andrić</i>	95
Милан С. Потребић, <i>Трајом Андрићеве сџваралачке еволуџије у раној лирици и збиркама џесама у џрози Ех Понто и Немири</i>	97
Milan S. Potrebić, <i>Tracking Ivo Andrić's poetical evolution in early poems and collections of prose poetry Ex Ponto and Nemiri</i>	114
Биљана Ђорђевић Миронја, <i>Дневник Иве Андрића</i>	115
Biljana Đorđević Mironja, <i>Ivo Andrić's diary</i>	128
Слађана Јаћимовић, <i>Пишчева модерност и критичарски хоризонт очекивања – збирка Лица Иве Андрића</i>	129
Slađana Jaćimović, <i>Writer's modernity and critical horizon of Expectations – collection The Faces by Ivo Andrić</i>	140
Лидија Томић, <i>Знакови поред пута – џуџ кроз знакове Андрићеве сџваралачке</i>	141
Lidija Tomić, <i>Andrić's Signs by the roadside – road through the signs</i>	153
Љиљана Ж. Пешикан-Љуштановић, <i>Знакови на оџасном џуџу – краџки џоворни изрази усменој џорекла у Знаковима поред пута Иве Андрића: засџуџљеност и функција</i>	155
Ljiljana Ž. Pešikan-Ljuštanović, <i>Signs by the dangerous road: spoken phrases of verbal origin in Ivo Andrić's Signs by the roadside: representation and function</i>	173
Бошко Ј. Сувајџић, Александра П. Бјелић, <i>Фолклорни елементи у џроцесу обликовања Проклете авџије Иве Андрића</i>	175
Boško J. Suvajdžić, Aleksandra P. Bjelić, <i>Folk elements in the process of creating the Damned yard by Ivo Andrić</i>	190
Данијела М. Поповић Николић, <i>„Олујаци“ Иве Андрића – о џрадиционалном доживљају оносџраној и неким елементима фолклорној модела удаје на далеко</i>	191
Danijela M. Popović Nikolić, <i>“Olujaci” by Ivo Andrić and the tradition notions about other world and folklore model of getting married far away</i>	205
Јеленка Ј. Пандуревић, <i>Ткачка џерминологија и џена симболика у џумачењу Андрићеве дјела</i>	207
Jelenka J. Pandurević, <i>Weaving terminology and its symbolism in interpretation of Andrić's work</i>	223

Данијела Петковић, <i>Фолклорна подлога ликова Андрићевих приповедака</i>	225
Danijela Petković, <i>The folklore base of the characters in Andrić's stories</i>	239
Нина Марковић, <i>Ђавоља работа у људском свету (демонско-хтонски слој фолклорне традиције у прози Иве Андрића)</i>	241
Nina Marković, <i>Devil's work in human world (demonic and chthonic layer of folklore tradition in prose by Ivo Andrić)</i>	257
Лидија Д. Делић, <i>Има ли основа да се за Андрићево приповедање веже термин формулативности?</i>	259
Lidija D. Delić, <i>Is there any basis to associate the term formularity with Ivo Andrić's narration?</i>	269
Снежана Д. Самарџија, <i>У причању је спас (Андрићев однос према усменом стваралаштву)</i>	271
Snežana D. Samardžija, <i>In talking lies salvation (Andrić's relation towards oral art)</i>	286
Радивоје Б. Микић, <i>Морфолошке карактеристике Куће на осами</i>	287
Radivoje B. Mikić <i>Morphological characteristics of The House on its own</i>	301
Марко Недић, <i>Андрићева Кућа на осами као модел приповедачког венца у новој српској књижевности</i>	303
Marko Nedić, <i>Andrić's The house on its own as a model of narrative wedge in modern serbian literature</i>	314
Милица Кецојевић, <i>Кућа на осами као приповедни циклус</i>	315
Milica Kecojević, <i>Ivo Andrić: The house on its own as a narrative cycle</i>	330
Зорица Несторовић, <i>Грађа у збирци приповедака Иве Андрића из 1931. године</i>	331
Zorica Nestorović, <i>Structure in the collection of Ivo Andrić's short stories from 1931</i>	343
Драгана Грбић, <i>Приповеке Иве Андрића у Српском књижевном гласнику</i>	345
Dragana Grbić, <i>Ivo Andrić's short stories in Srpski književni glasnik</i>	365
Милан Алексић, <i>Андрићева прва збирка приповедака – одабир и композиција</i>	367
Milan Aleksić, <i>Andrić's first collection of narratives – selection and composition</i>	381

Марија Благојевић, <i>Рукописна праћа иривоједака Иве Андрића – реконструкција</i> Нових приповедака	383
Marija Blagojević, <i>Materials of Ivo Andrić's stories – the reconstruction of</i> Nove pripovetke	397
Горана Раичевић, <i>Андрићеве ириче о окупаацији: кључ за унутрашњу биографију иисца</i>	399
Gorana Raičević, <i>Belgrade war stories by Ivo Andrić: a path to inner writer's biography</i>	412
Наталија П. Јовановић, <i>Жена као јунакиња самоослобођења (ириповејка „Злостављање“ Иве Андрића)</i>	413
Natalija P. Jovanović, <i>A woman as a heroine of self-liberation (Ivo Andrić's "Zlostavljanje" story)</i>	426
Жанета Ђукић Перишић, <i>Самоубиство у Андрићевом делу</i>	427
Žaneta Đukić Perišić, <i>The suicide in Ivo Andrić's work</i>	440
Јован Делић, <i>Андрићеви ирсџенови (за иоеишкy комозиције Андрићевих романа)</i>	441
Jovan Delić, <i>Andrić's rings (the poetics of the composition of Andrić's novels)</i>	452
Стојан Ђорђић, <i>Аистраховање и естетизовање нарације у Проклетој авлији</i>	453
Stojan Đorđić, <i>Sur la valeur esthétique de La Cour maudite d' Ivo Andrić</i>	466
Данијела Д. Костадиновић, <i>Историја и иојединац у роману Госпођица Иве Андрића</i>	469
Данијела Д. Костадинович, <i>История и единица в романе Госпођица Иво Андрича</i>	483
Станиша Тутњевић, <i>Андрићевска слика Босне – свијест о друћом на размеђу иоеишке и идеолоије</i>	485
Staniša Tutnjević, <i>Andrić's Bosnia – the understanding of other in between of poetics and ideology</i>	501
Предраг Петровић, <i>Свеи као иозорница у романима Иве Андрића</i>	503
Predrag Petrović, <i>The world as a stage in the novels of Ivo Andrić</i>	516
Горан Радоњић, <i>Мошив доласка у Андрићевој ирози и ириповиједање као интериреиација ирича</i>	517
Goran Radonjić, <i>Motif of arrival in Andrić's fiction: narration as interpretation of stories</i>	529

Слободан Владушић, <i>Ексцентрични јунак, фигура личности и мотив наслеђивања у причама „Чаша“ и Проклетој авлији</i>	531
Slobodan Vladušić, <i>The eccentric protagonist, personality figure and the motif on inheritance in the story „Čaša“ and The Damned Yard</i> ...	543
Оља Василева, <i>Мотив тврде земље у причама „Пут Алије Берзелеза“ и „Мустафа Маџар“ Иве Андрића</i>	545
Olja Vasileva, <i>The motif of hard ground in the short stories “Put Alije Derzeleza“ and “Mustafa Madžar“ by Ivo Andrić</i>	558
Александра М. Угреновић, <i>Трагично у књижевности: есеји Иве Андрића о прози Симе Матавуља</i>	559
Aleksandra M. Ugrenović, <i>Tragic in literature: Ivo Andrić's essays on the narrative prose of Simo Matavulj</i>	566
Недељка В. Бјелановић, <i>Иво Андрић и Исак Самоковлија – прожимање наративних сензибилитета</i>	567
Nedeljka V. Bjelanović, <i>Ivo Andrić and Isak Samokovlija – interference of narrative sensibility</i>	580

ОБЕЛЕЖАВАЊЕ АНДРИЋЕВОГ ЈУБИЛЕЈА

Одељење језика и књижевности САНУ на свом октобарском скупу 2016. године предложило је да се у План научних скупова у 2017. уврсти и научни скуп поводом 125 година од рођења великог писца и нобеловца Иве Андрића.

Извршни одбор САНУ је 23. фебруара 2017. године донео одлуку о именовану Почасног одбора за прославу 125 година од Андрићевог рођења и Организационог одбора за Научни скуп *Дело Иве Андрића*.

Извршни одбор САНУ за председника Почасног одбора за прославу именован је председника САНУ академика Владимира С. Костића, а за чланове: академика Љубомира Максимовића, академика Владету Јеротића, академика Драгослава Михаиловића, академика Наду Милошевић Ђорђевић, академика Љубомира Симовића, академика Душана Ковачевића, академика Предрага Пипера, академика Мира Вуксановића, као и проф. др Иву Тартаљу и проф. др Живојина Станојчића, учеснике научног скупа посвећеног животу и делу Иве Андрића у САНУ 1976. године.

Извршни одбор САНУ за председника Организационог одбора Научног скупа *Дело Иве Андрића* именован је академика Мира Вуксановића, а за чланове дописног члана САНУ Злату Бојовић, проф. др Снежану Самарџију, проф. др Јована Делића и проф. др Радивоја Микића.

Почасни и Организациони одбор на заједничкој седници 13. марта 2017. године усвојили су програм обележавања Андрићевог јубилеја, с намером да се и на такав начин истакне трајно присуство Иве Андрића у српској књижевности и култури.

Свечана академија поводом 125 година од рођења Иве Андрића, у сарадњи са његовом Задужбином, одржана је 13. октобра 2017. године. Свечану академију беседом је отворио председник САНУ академик Владимир С. Костић. О Андрићу су говорили академици Матија Бећковић, Милосав Тешкић, Душан Ковачевић и Миро Вуксановић и дописни члан САНУ Горан Петровић. Милан Михаиловић и Петар Михаиловић, драмски уметници, говорили су текстове по избору академика Мира Вуксановића.

вића *Андрић о академицима* – о Вуку, Његошу, Љуби Ненадовићу, Змају, Матавуљу, Скерлићу, Владимиру Ђоровићу, Сретену Стојановићу, Јовану Бијелићу, Иви Војновићу и Јовану Дучићу. Драмски уметник Небојша Дугалић говорио је монолог из романа *Проклећа авлија*. Свечаној академији, у препуној Свечаној сали САНУ, присуствовао је и господин Младен Шарчевић, министар просвете, науке и технолошког развоја у Влади Републике Србије. Коришћени су аутентични снимци из архива РТС и Радио Београда.

Поводом Дана САНУ, 20. новембра 2017. године, на свечаном скупу, у редовној рубрици „Завештања“ коју припрема академик Љубомир Симовић, по његовом избору, с насловом „Ћутање Иве Андрића“, драмски уметници Војислав Брајовић и Небојша Кундачина говорили су тематски повезане текстове из *Знакова њоред њуиша*.

Научни скуп *Дело Иве Андрића* одржан је у Свечаној сали САНУ 13. и 14. децембра 2017. године, а отворен је 13. децембра, у 11.00 сати, уз присуство великог броја посетилаца. Скуп су поздравили председница Народне скупштине Србије госпођа Маја Гојковић и господин Владан Вукосављевић, министар културе и информисања у Влади Републике Србије.

Председник САНУ академик Владимир С. Костић имао је поздравну беседу, а академик Миро Вуксановић, председник Одбора за научни скуп, беседу „Андрићеви сусрети са речима“. Драмски уметник Тихомир Станић говорио је монодрамски одломак романа *На Дрини ћуирија*.

На дводневном научном скупу о Андрићевом делу говорило је 38 универзитетских професора, књижевних историчара и критичара из Србије, Црне Горе и Републике Српске: Живојин Станојчић, Злата Бојовић, Славко Гордић, Михајло Пантић, Стојанка Милановић, Милан Потребих, Биљана Ђорђевић Мироња, Слађана Јаћимовић, Лидија Томић, Љиљана Пешикан Љуштановић, Бошко Сувајцић, Александра Бјелић, Данијела Поповић Николић, Јеленка Пандуревић, Данијела Петковић, Нина Марковић, Лидија Делић, Снежана Самарџија, Радивоје Микић, Марко Недић, Милица Кецојевић, Зорица Несторовић, Драгана Грбић, Милан Алексић, Марија Благојевић, Горана Раичевић, Наталија Јовановић, Жанета Ђукић Перишић, Јован Делић, Стојан Ђорђић, Данијела Костадиновић, Станиша Тутњевић, Предраг Петровић, Горан Радоњић, Слободан Владушић, Оља Василева, Александра Угреновић, Недељка Бјелановић. Саопштења са научног скупа рецензирани су проф. др Снежана Самарџија, проф. др Јован Делић и проф. др Радивоје Микић. Рецензије су примљене на седници Одељења језика и књижевности САНУ, 27. марта 2018. године. Потом су радови припремљени за објављивање. Уредник Зборника је академик Миро Вуксановић.

Библиотека и Архив САНУ за отварање Научног скупа о Андрићу поставили су камерне изложбе у витринама испред Свечане сале. За ову прилику објављена је публикација *Иво Андрић и Српска академија наука и уметности* коју је приредила Злата Бојовић, дописни члан САНУ.

На предлог Одељења језика и књижевности САНУ, Извршни одбор САНУ је 19. јануара 2017. године одлучио да књижара у Палати САНУ (угао улица Кнеза Михаила и Ђуре Јакшића) добије назив „Иво Андрић“. Назив је откривен 13. децембра 2017. године.

Годишњица рођења Иве Андрића обележена је пригодним програмима у Огранку САНУ у Новом Саду и у Огранку САНУ у Нишу.

Обележавање јубилеја Иве Андрића имало је запажене одјеке и признања у научној јавности и медијима.

М. В.

Маја ГОЈКОВИЋ,
председница Народне скупштине Републике Србије

ПОЗДРАВНА РЕЧ

Велико ми је задовољство што имам прилику да вам се обратим у име Народне скупштине Републике Србије, поводом важног јубилеја какав је обележавање 125 година од рођења нашег нобеловца Иве Андрића.

На почетку, желим да захвалим Српској академији наука и уметности, која је препознала да се организовањем научног скупа *Дело Иве Андрића* отвара могућност да стручна јавност, кроз дискусију, да своје виђење великог уметничког опуса и рада Иве Андрића, да се озбиљним, научним приступом, сагледа богатство Андрићевих дела, која су и данас, у савременим оквирима, актуелна и захваљујући универзалним порукама припадају истовремено и садашњости и будућности.

Иако је сам Андрић говорио да је код њега „све обично, да обичније не може да буде“, јер не иде „као Хемингвеј у лов на лавове“, и не прави „боемске скандале“, дубоко сам уверена да је управо његов живот у временима историјских бура на нашим просторима, одредио његова књижевна дела и био огроман подстицај за стваралаштво које је иза себе оставио.

Зато, данас када говоримо о Андрићу јасно је да су његово одрастање у Вишеграду и Сарајеву, заточеништво у мариборској тамници, касније дипломатска каријера, повучени живот у Призренској улици у Београду за време Другог светског рата, били важна инспирација за његова дела, теме и јунаке о којима је писао, од *Ex Ponta* до приповедака и романа, који су га означили као сигурно једног од највећих светских писаца 20. века.

Андрић је можда најбоље у својој беседи, поводом доделе Нобелове награде, открио сву дубину приче и приповедања коју он види:

„Можда је у тим причањима, усменим и писменим, и садржана права историја човечанства, и можда би се из њих бар могао наслутити, ако не сазнати смисао те историје“.

Управо, он је, враћајући се у трагичну историју и вишевековно робовање под Османским царством, али и преплитањем искуства свога времена, с идејама и мислима света у којем је живео, причао најдубље

и најсликовитије приче. Као страствен и проницљив посматрач људских судбина, чије око је било спремно да види све, сваког човека и сваки догађај, писао је о Балкану и људима овог поднебља.

Ако би неко желео суштински да схвати сву сложеност нашег простора, најбоље би то могао упознајући ликове Андрићевих дела. У причама о њима сваки странац може да пронађе најдубље људске карактеристике, мане и врлине, које ми који овде живимо често не видимо тако јасно. Слободно могу рећи да нас је познавао боље од онога што и ми сами знамо о себи.

Његова дела су позорница где се одвијају људске драме, где оживљавају древне легенде и чини се, како је то Милош Црњански добро приметио говорећи о *Ex Pontu*: „У овим записима што су песма, у овим песмама што су записи, чини ми се да почиње нова историја наше душе“.

Зато, Андрић се убраја у оне малобројне великане, чијим делима се враћате и увек на нов начин читате и откривате нове поруке, идеје и мисли. То је управо могуће због његовог раскошног дара да на аутентичан начин говори о бројним темама – од тамнице и заточеништва које обрађује у *Проклејој авлији*, преко приче о судбини жене било да је реч о „Аникиним временима“, „Госпођици“, или Лотики или Фати Авдагиној из романа *На Дрини ћурија*, или Аници Марковић из „Злостављања“, па све до мостова, који су за њега „важнији од кућа, светији од храмова, свачији и према сваком једнаки“, и „вредни наше пажње, јер показује место на коме је човек наишао на запреку и није застао пред њом“.

Све ово, Андрићев опус, који заузима посебно место у нашој и светској књижевности, чини јединственим и непролазним. Зато, овом приликом, желим да се захвалим Задужбини Иве Андрића, значајној културној установи, што деценијама чува и негује наслеђе једног од најзначајнијих људи рођених на овим просторима.

Познато је да Андрић није волео да говори о себи и својим делима питајући се „зар није помало неправедно да се од онога који створи неко уметничко дело, поред тога што је дао своју креацију, дакле део себе, очекује да каже нешто и о себи и о том делу“!

Међутим, иако сâм Андрић није желео да говори о себи и својим делима, дубоко верујем да ми имамо обавезу и задатак да говоримо о Андрићу сваки дан.

У уверењу да ће овај научни скуп *Дело Иве Андрића* бити још један важан повод да се кроз вашу дискусију јавност подсети на велики опус и огroman значај Андрића, желим вам пуно успеха у раду!

Академик Владимир С. КОСТИЋ,
председник САНУ

БЕСЕДЕ ИВЕ АНДРИЋА

Данашњи скуп *Дело Иве Андрића*, уприличен у поводу 125 година од рођења великог писца, по својој структури указује на озбиљну намеру организатора да се остане у оквирима научног сагледавања и критичког осврта на књижевност Иве Андрића. Јер лик Иве Андрића, донекле у паралели са енигмом Николе Тесле, као да се одваја од свога дела, постаје апокрифна контура малограђанских конструкција и нарација, а део његове тајновитости и извесне биографске недоречености, која је можда само резултат става да је говор о себи унеколико непримерен и да треба да буде праћен осећајем стида, увелико се расклапа у десетине глупавих фабула уз помоћ псеудофактографије и „чуо сам то од некога ко му је био изузетно близак“. У чувеном есеју о тајни Симел тврди да тајна (чак и измишљена) омогућава особи која је зна, ма како минорна она била, привилегован положај. Напор да се свако ко је подигао главу изнад усуда нашег *inter feces*-а релативизира, да му се оштрицом сумњичаве и пословично мрзоволне чаршије одере кожа да би се видело шта је испод ње, и тако врати тамо где сви ми остали седимо у идили максиме „што би неко био бољи од нас“, напор да му сакривени иза завеса берлинских хотела или београдских салона завиримо у приватан живот, да његово ћутање макар имплицитно означимо као опортунизам и „што је то боље од нашег вечног ћутања“, итд., на крају крајева уопште и није прича о Иви Андрићу него о нама самима, нашим страховима, срамотама и стрепњама. Помало и љути на Андрића јер нам не даје инстант упуте и истине о животу, сажете препоруке о историји, политици, истини, достојанству, љубави, мржњи – кратке упуте на не више од 140 словних места, колико смо ради да примимо и, колико можемо, разумемо. На питања која постављамо Андрић ће нам евентуално пружити нешто попут одговора само под условом да смо га прочитали, често изнова, а „ко за то данас има времена?“, како сами себе лажемо. Дајмо нешто скраћено! А део љутње на Андрића заснива се управо на неизбежном сазнању да се он не може кратити, чега је чини се и сам био свестан. Хајде да и сам подлегнем чарима интрига и поновим апокрифну причу о људима из света фил-

ма који су га посетили у намери да екранизују, мислим да је у питању *На Дрини ћуџија*, и да му објасне шта намеравају. Саслушао их је и рекао нешто попут: „Радите шта хоћете, само немојте ништа да дописујете!“

Иво Андрић је већ 91 годину члан Српске академије наука и уметности, од предлога Богдана Поповића и Слободана Јовановића 1926. године Српској краљевској академији да у редове својих дописних чланова прими, тада тек тридесетчетворогодишњака, Иву Андрића.

„Част нам је – пишу они – предложити за дописнога члана Академије уметности г. Ива Андрића. Међу млађим књижевницима који су се јавили после рата, Г. Андрић истакао се у први ред својим приповеткама које се одликују лепотом језика и уметничком формом, и у којима је читав један део нашега народа – Босански муслимани – описан са врло много психолошке проицљивости и живописности стила. Поред тих приповедака, г. Андрић је дао и две свеске самопроматрања у којима је показао једну у нашој књижевности доста ретку способност за проучавање психолошких и моралних проблема. Као један од најуглађенијих књижевника, г. Андрић заслужује да уђе у редове С. К. Академије, која му је, у једној ранијој прилици доделила једну од својих књижевних награда.“

Тринаест година касније, 1939. године, Богдан Поповић, Урош Предић и Ђорђе Јовановић, пишу Српској краљевској академији:

„Част нам је предложити за правога члана Г. Ива Андрића, досадашњег дописнога члана наше Академије.“

Г. Андрић је за последњих тринаест година, откако је 1926. био изабран за дописнога члана, наставио свој рад с великим успехом (види збирку Приповедака од 1931, другу збирку од 1936; затим есеје о Гоји, о Симону Боливару ослободиоцу, и о Његошу као трагичном јунаку Косовске мисли, 1929, 1931, 1937). Тим својим радом стао је у сасвим први ред наших књижевника, и заслужио да уђе у редове С. Кр. Академије као њен прави члан. Овом приликом није потребно опширно излагати преимућства његовога књижевнога рада приповедачког и моралистичког; Академији наука је познато да се радови Г. Андрића одликују оштрим посматрањем, психолошком верношћу и проицљивошћу, јачином осећања, уметничким обликом, и чистим језиком. Његови су радови истовремено уметничка дела и значајни психолошки и морални документи“.

Међутим, Иво Андрић своју приступну беседу, као редовни члан Одељења литературе и језика и Одељења за ликовне и музичке уметности, држи 24. јануара 1946. године, под насловом „О Вуку као писцу“. Зашто је Андрићева пажња, после Његоша, усмерена на Вука, за кога каже: „Јер, у питању је не само велики реформатор језика нашег и моћни писац реалиста пре реализма него и борац чија је изванредна девиза била: „Не да се. Али ће се дати!““, писац који је самим својим личним

примером савесног и несебичног рада нашу културну будућност гледао као светлу визију у којој „...од дана до дана, све друштво паметних расте, а лудих се умањује, и тако разум и истина побјеђују“, није на мени као лаику да тумачим. Ипак, читајући Андрићеву беседу намеће ми се цинична, али не и бесмислена сугестија да човек и када говори о другима, неизбежно и нехотимице говори и о себи и својим веровањима. Пратећи Скерлићеву констатацију да је Вук „романтичар по идејама, али да има рационалистички дух“, Андрић изговара: „Са таквим миром (миром који је неопходан добром писцу, јер писац треба да заноси читаоце а не да сам пада пред њима у заносе) и са таквом чистотом и једноставношћу средстава Вук је описао многе призоре и личности из оба устанка, и страшне и смешне и ниске и величанствене, и у њима дао верне многе исечке тадашње стварности.“

Иако је оно што се после приступне беседе догађало заправо историја, и то не само књижевна, на чије тумачење или величање немам ни права ни знања, ни способности, његово обраћање поводом доделе Нобелове награде, названо „О причи и причању“, звучи као наставак и даље развијање мисли које је начео у беседи одржаној у овој Академији. Полазећи од начете теме континуитета са Вуком, он се и захваљује „у име књижевности којој припадам“ и почиње бритким картезијанским питањем: „... зар не изгледа помало као неправда да се од оног који је створио неко уметничко дело, поред тога што нам је дао своју креацију, дакле део себе, очекује да каже нешто и о себи и о том делу?“ Андрић не крије да је у групи оних „који смо мишљења да је говор уметничких дела чистији и јаснији ако се не меша са живим гласом његовог ствараоца“, што ће га у провинцијском и примитивном метежу екстровекованог одређивања вредности једног друштва у стварању коштати често гротескне подозривости. Осврћем се на узбудљиве редове о коначно, сврси писања и причања: „Начин и облици тога причања мењају се са временом и приликама, али потреба за причом и причањем остаје, а прича тече и даље и причању нема краја. Тако нам понекад изгледа да човечанство од првог блеска свести, кроз векове прича само себи, у милион варијаната, упоредо са дахом својих плућа и ритмом свога била, стално исту причу. А та прича као да жели, попут причања легендарне Шехерезаде, да завару крвника да одложи неминовност трагичног удеса који нам прети, и продужи илузију живота и трајања. Или можда приповедач својим делом треба да помогне човеку да се нађе и снађе? Можда је његов позив да говори у име свих оних који нису умели или оборени пре времена од живота-крвника, нису стигли да се изразе? Или то приповедач можда прича само себи своју причу, као дете које пева у мраку да би заварало свој страх?“

Док у беседи о Вуку Андрић издваја Вукову стваралачку искључивост још 1820. године, у којој одговара онима који су из сентимен-

тално-патриотских разлога сматрали да према тада још ретким српским писцима критика не треба да је строга, „Боље да ниједног списатеља немамо, него да само рђаве имамо!“, у свом обраћању Нобеловом комитету он даље развија своју хуманистичку оријентацију речима: „Свак прича по својој унутарњој потреби, по мери својих наслеђених или стечених склоности и схватања и снази својих изражајних могућности; свако сноси моралну одговорност за оно што прича, и сваког треба пустити да слободно прича. Али допуштено је, мислим, на крају пожелети да прича коју данашњи приповедач прича људима свог времена, без обзира на њен облик и њену тему, не буде ни затрована мржњом ни заглушена грмљавином убилачког оружја, него што је могуће више покретана љубављу и вођена ширином и ведрином слободног људског духа. Јер, приповедач и његово дело не служе ничем ако на један или на други начин не служе човеку и човечности“.

Борхес у причи „Funes el memorioso“ описује човека који се свега сећа, сваке прочитане реченице, сваке речи коју је чуо, сваког листа који је видео на сваком дрвету. Упркос томе, Фунес је потпуни идиот јер нема способност да бира и одбацује. Култура стога подразумева способност не само да одбацимо оно што није неопходно, већ више од тога, да изаберемо оно што нам је неопходно, оно што нам је преко потребно. Данашњим састанком ми тај избор чинимо јавно и обзнањујемо га: Андрић нам је преко потребан. Ови избори, ма како изгледали узалудни у сумраку Гутенбергове галаксије, још увек су ужасно важни. Даме и господо, када претражујете Гугл, мораћете да укуцате чак четири прва слова Шекспировог имена, да би се назнака његовог имена (Шекспирове сентенце) појавила на седмом месту после, на пример, хероине масовне забаве Шакире или рок баладе *Shake it off*, уз коју се у загради додаје *genious lyrics*. Зато и овај састанак у САНУ има, ако не илегални карактер, спрам све само не безопасне баналности којом одише свакодневница, карактер алтернативног покрета отпора оним токовима које је Андрић програмски препознао да „не служе човеку и човечности“. Стога, да завршим парафразирајући оно што је можда сам Андрић рекао са почетка овог обраћања, да можемо да радимо шта год хоћемо, само да ништа не дописујемо!

Владан ВУКОСАВЉЕВИЋ,
министар културе и информисања у Влади Републике Србије

ПОЗДРАВНА РЕЧ

Даме и господо, уважени домаћини, поштовани гости, није лако овом пригодном и свечаном приликом говорити о Иви Андрићу, после деценија, дугих деценија у којима су о његовом делу говорили најпозванији, најписменији, најдоличнији и најумнији људи, не само српског народа него и других народа широм света. О Андрићу је с разлогом говорено много и надам се да ће се тек говорити, али, наравно, свака прилика попут ове посебна је част и посебан изазов да се дода понеко зрнце на већ мноштво паметних, вредних и доличних ствари које су о овом великом човеку и писцу изречене.

Сто двадесет пет година од рођења је симболично интересантан датум. Андрић је рођен 1892. године, а те исте године рођена је једна друга особа, која је у овој држави, на овим просторима, била деценијама слављена као, како се тада говорило, највећи син наших народа и народности. И зато је у симболичком пољу врло важно да се та 1892. година, која је историји дала два кандидата за највећег сина наших народа и народности, обележава као година која је и нама понудила камен мудрости, којег ћемо од та два кандидата, из те године, да позлатимо и изаберемо. Оно што данас чинимо, представља разуман, честит, доличан, интелектуално поштен избор, што значи да смо на добром путу. Вратимо се Андрићу.

Босанска вила, значајни српски књижевни лист који је више деценија излазио у Сарајеву, у броју од 30. септембра 1911. године, објавио је и кратку поетску прозу „У сумрак“ с потписом: „Иво Андрић, Сарајево“.

У три кратка пасуса, на ћирилици и екавици, огласио се *urbi et orbi*, први пут писац чија ће библиографија након тачно сто година бити састављена од шеснаест хиљада библиографских јединица и обухватити преко хиљаду двостубачно штампаних страница.

Андрићево дело је овде под кровом научно-културне установе чији је члан постао као тридесет четворогодишњи писац, окупило преко тридесет тумача, искусних зналаца и оних млађих, пред којима је научна будућност и перспектива српског проучавања Андрића.

Можда је нетачно рећи да се опет враћамо Андрићу, јер од Андрића се нисмо ни удаљавали, ни верни читаоци, ни одани тумачи. И време, као што то бива с књижевним класицима, само надодаје и потврђује смисао његових језички густо изатканих прозних и поетских страница.

Писао је о својој завичајној земљи и људима, писао је о Београду у којем је зарана изабрао да живи, ликове је склапао ванредним поткивањем и домишљањем историјске и доживљене грађе, а писао је о тајни и драми званој: човек међу људима, на додељеном месту и времену.

На сваком језику на који је преведен, Иво Андрић је остао велики писац, а писао је на савршеном српском језику, којем је поставио модерне стандарде, вољно наслеђујући народне епске певаче и приповедача, Вука и Његоша, Кочића и Матавуља, отворен за разноврсна искуства светске књижевности.

Мада је на располагању имао и другачији избор, Иво Андрић је у више тешких прилика свој избор јасно потврђивао. Уградио се у достојно здање културе једног народа, који је своје наслеђе, као и своју државу, мукотрпно текао и нико му ништа није поклонио.

Прича о Иви Андрићу је прича и о вери као вододелници нација, судбини која је задесила само балкански простор и чија је жртва у злогуким и јетким тумачењима, понекад био Иво Андрић. Али Андрић је свој избор направио још као млад човек.

Иво Андрић је у познатом, али никада довољно тумаченом есеју „Његош као трагични јунак косовске мисли“, најтачније изразио историјску и етичку мисао која нас и даље заокупља. Прочитајмо овај Андрићев есеј изнова, пре него што ишта на ту тему сами паметно додамо.

Министарство културе и информисања је зато одлучило да у културним центрима Србије, које држава планира да отвори најпре у пријатељском Пекингу, пријатељској Кини, оснажи именом светски признатог српског писца Иве Андрића. Верујем да ће Српски културни центар у Пекингу, чије се отварање планира средином фебруара наредне године, понети име Иве Андрића. Недавно је, такође уз помоћ нашег Министарства, у далеком Мексику изашао превод завештајних *Знакова ѿред ѿућа*. Помажемо према могућностима и рад Андрићеве задужбине и подухват коначног приређивања критичког издања српског нобеловца које се најављује, а што му одавно дугујемо.

За Андрића, како би рекли Менандар и Филомен, Ериније, богиње судбине, биле су милостиве и наклоњене. Андрић је за живота стекао и славу и углед и богатство. Славу и углед је пригрлио, а богатство је поделио онима за које је мислио да им је најпотребније, и то речито и сликовито говори о карактеру овог човека.

Ево једне анегдоте и апокрифа као што је и академик Костић искористио прилику да каже, јер апокрифа о Андрићу има доста. Борислав Михајловић Михиз бележи да је у једној шетњи са Андрићем, онакав какав је био Михиз, лакорек, лепорек и брзорек, мало неопрезно питао Андрића: „Како то, господине Андрићу“, или шјор Иво, како су га звали, „Ви који сте дошли из најцрњег босанског караказана да постанете такав господин?“ А Андрић је на свој андрићевски, скроман и достојанствен начин одговорио: „Михајловићу, да сте познавали Ракића, знали бисте шта је прави господин“.

У Андрићевом делу, посматрање, осећање, саосећање, запањујућа осетљивост чула, проницљиво запажање, оштроуман одабир значајних и карактеристичних детаља, истрајно историјско памћење и мудрост полихистора састају се да населе импозантну грађевину Андрићевог литерарног надахнућа и маште. Андрић је излио драгоцене еликсире свог талента директно у крв српске културе, а она је напојила сваки капилар тог сложеног тела. И данас док ово говорим, подсећам на ефективну вредност таквих животних напора, дакле, сада у овом часу верујем да постоје десетине и стотине људи у Србији који овог тренутка читају Андрићева дела, романе и приповетке и обузети су посебном грозницом када то чине.

Андрић је после приповетки и романа, као велики писац, слободно то могу да кажем, постао и нека врста филозофа. Ако филозофију схватимо не само као метафизику већ као било које широко сагледавање људских поступака, као свеобухватни став, не само о космосу и уму већ и о моралу, политици и вери, Андрић је филозоф. Филозофију не чини само форма. Андрић је на моменте, врло често заправо, дубљи од својих савременика филозофа, и то није изолована појава у историји. На онај начин на који је Шекспир био дубљи од Френсиса Бејкона и на начин на који је у литерарном смислу Монтејн био дубљи од Декарта. Многи су заслужено добили, у историји српске културе, признања и поштовања, али можда само Његош и Андрић оно побожно дивљење народа из кога су потекли и за кога су писали. И ако се понекад деси да искорачимо из кавеза наших пет чула и нађемо се у осетљивом и вибрантном свету метафизике, осетићемо ненадмашну узвишеност трагичне драме балканских народа, њену сложеност и скривену логику њене структуре и, коначно, узвишени подухват да се човек сагледа у перспективи свог места у космосу и судбини. Зато је у добром делу, у свега неколико оних који му стоје, раме уз раме, у духовном смислу, Андрић наша храна и наш живот.

Хвала на пажњи.

Академик Миро ВУКСАНОВИЋ

АНДРИЋЕВИ СУСРЕТИ СА РЕЧИМА

Имам част да упитам, на почетку сусрета који слави 125 година од рођења Иве Андрића, у његовој матичној кући, у Српској академији наука и уметности, чији је члан био безмало педесет година, где је свечано прослављена његова Нобелова награда и где му је, у години после одласка, приређен велики научни скуп, штампан зборник у две хиљаде примерака, касније и доштампаван, међу таквим чињеницама имам слободу да упитам шта би могао за ову прилику да спреми писац романа о речима осим извештаја како је Иво Андрић писао о речима, о српским на српском, чија је књижевна реч проговорила на педесетак језика.

И имам част да кажем, што брже то боље, да бисмо што пре у Андрићеве реченице, како сам у књизи коју држим поред узглавнице од њеног изласка до данас, у *Знаковима ѿред ѿућа*, идући редом, тражио и налазио места у којима се говори о речима, њиховом смислу, звуку и одјеку, па сам потом Андрићеве такве записе сажимао, с намером да им се види главни део и главна мисао, да их не померам и да, у елегичном набрајању, стигнемо до прилога *Знаковима* до започетог „Вечитог календара матерњег језика“, са сетом што је тај пророчки речник остао у наговештају, са жељом да верним преношењем Андрићевих записа о речима делимично покажемо шта би могао да има Андрићев „Вечити календар матерњег језика“ који немамо. Молим да заједно прођемо кроз *Знакове ѿред ѿућа*, застајкујући само на оним местима где је реч о речима, описним начином, без коментара, фуснота и тумачења да би се боље сачувала јасноћа, а све са бројевима страница, у загради, из првог издања, из 1976. године.

А можда и ми, као Андрић, познајемо човека који је за све што „нема или не разуме успевао да нађе понеку злу реч“ (14). Пише Андрић да у тешким временима, кад се људи сукобљавају жестоко и често, дођу однекуд „древне и познате речи као једини израз“ ужаса и неразумевања (17). Држао се девизе да је „ћутање снага а говорење слабост“, да се то види „и по томе што старци и деца воле да причају“ (35). Запазио је да смо

увреду некеме опростили или смо спремни да то урадимо ако му кажемо шта нам је учинио, а да је мука „док увреду носимо ћутке у себи“ (46).

Није штета што човек „мало говори, него што оно што рекне не казује ништа“ (50). Старачка говорљивост „смешна је и помало жалосна“, али „ведрија и здравија“ од мргодног старачког ћутања које је слично „ћутању младића у критичним годинама пубертета“ (50). И каже: „Шапућу да не би викали један на другог, јер не умеју да разговарају“ (51).

Мучило га је што нико није хтео да га слуша док је „био дечак и младић“ и мучило га је кад је „зашао у године“ што су сви тражили да говори о себи (57). „Људи који не пазе шта говоре“ постају „и себи и другима незгодни и тешки“ исто као и они што „само на то пазе“ (58). Да ли реч „револуција“ говори нешто више или нешто мање, „Зависи од тога са које стране барикаде се налази онај који ту реч изговара“ (60). Два су искушења за сувишно казивање: у младићко доба и у старости са „знацима сенилности“ (62).

Видео је бистрог, речитог и доброг човека с маном да „није никад научио: шта се може казати, када и на ком месту, а шта не“ (62). Подсетио нас је на причу како је султан на двору имао еветефендију чија је једина дужност била „да клима главом у знак одобравања на све што султан каже“ (69). После одласка од свега што су му људи рекли претекао је само „прамичак магле који се губи“ (71). Саветовао је да онај што „без потребе тумачи туђе поступке, или речи“ није добар и да га се треба клонити (80). Каже да је „правда“ звучна и честа реч без „смисла и значења, јер постоји само у односу према речи ‘неправда’“ (91).

У њему је живео „ситан, сујетан, малоуман и вулгаран ђаво“ који је журио да за „јевтин осмејак“ исприча све прочитане и чувене шале и анегдоте, а ако би неку заборавио, од истог ђавола није могао да спава и мирно мисли (95). Треба се чувати од сваког човека који се смешка, „говори мало, отежући речи, а пажљиво слуша оно што ти кажеш“ (111). Кад човек лаже, „његов речник је оригиналнији и богатији, биран и помало необичан“, па се тако одаје (126). Није најважније шта ко „уме да каже“, „него шта зна да уради“ (127). Ево исказа који не морамо да сажимамо: „Разумели смо се, иако се нисмо могли споразумети“ (136).

Мисли разборитих људи се „рађају у свом изразу, као у оклопу“, а „код брзоплетих и брбљивих мисли се јављају одвојено од израза“ (145). Реч „сам“ има само три слова, а у њима су „небројене године и недогледна прострaнства, пустоши, одрицања и страхоте сваке врсте...“ (149). „Њему ниједна ствар“ нема сврхе и значаја ако о њој не уме да каже „нешто друкчије и ‘лепше’ него што је икад раније речено“ (151). Док је у патњи и слутњама, „Нада каже: да, а све остало говори: не“, па између та „два камена смртоносног жрвња“ жели и очекује дане свог живота (159). Истина је да „једном мером меримо реч кад је упућујемо

људима око себе, а посве другом кад нас та иста реч, враћена, удари у лице“ (173).

Андрић запажа да и непозната реч мора да има значење као што позната реч може „да казује више од оног што ми о њој знамо“ (183). Преноси утисак да свака ствар изговорена „на јужном наречју“ изгледа и дужа и тужнија него што заправо јесте (184). А „старачка нетрпељивост према новим речима“ доказ је слабости; детињасто је бежање „од нових речи као од промаје“, јер је смена речи редовна појава (199). Речи су за писца „добре слуге, али зли господари“, побеђују, издају и одају, бивају „наша радост и наша слава“ а мука и брука ако „потпишемо неке речи као чекове без покрића“ (221). Нема „смисла и оправдања да писац ма шта говори у тренутку када његово дело настаје“, у процесу који је и нејасан и тајанствен, јер тада свака реч може да поплаши и отера „ону бојажљиву птицу која пева негде над нашом главом док ми тражимо свој израз“ (223).

Уснио је да свега једну реч може да каже свима, а када је ту реч изговорио, она је „остала без одговора и одјека“ и дозвала „тренутак јасног сазнања да је све свршено, изгубљено...“ (227). Ничим се није бавио као речима, ни о чем није ређе и мање размишљао, а ако му се то десило, одвођен је „далеко, кроз неке мрачне шуме и жедне пустиње“, изгубљен „у потери за смислом и пореклом речи“, одакле се редовно враћао „изнурен, мутне главе и празних руку“ (229). Најчешће у полууснулим часовима, „у тренуцима спорог буђења“, речи су насељавале његову свест, отварале „свој бал под маскама“ и своје игре „лудог ђипања и бучне теревенке“, играле се с њим као он с њима, „да се на крају не зна ни шта је шта ни ко је ко“. Устаје, пали светлост, тражи речи, оне се „једна по једна, враћају у своја стара утврђена значења“, види их, осим понеку која ће ипак доћи, али „то не значи да се првом приликом неће опет одметнути у неки ноћни карневал, као хајдук у планину“ (230).

А после добро проспаване ноћи, у наопаком свитању и буђењу, чинило му се да „ниједна реч нема више онај освештани, драги и ‘вечити’ смисао“, да се све изродило, али речи нису нестале, стоје „у дугим редовима поређане као у речнику“, са ћудљиво измењеним значењима, у потпуном хаосу, док „ваља ићи даље као и у најбољим временима“ (230–231).

У једној ноћи десила су се два чуда. У првом чуду је гледао како „све нове и нове речи су долетале и падале“ око њега „и – одмах се претварале у оно што су дотад означавале“. У другом чуду се све одједном око њега опет претворило у речи које су одлетеле далеко од свега, „у тишину, у заборав, у непостојање, тамо где одлазе речи кад то престану да буду, кад изгубе значење и испадну из употребе“ (232).

Пожелио је да му реч буде чиста, од изворишта у „непознатом делу душе, све до увира свог у истој таквој души оног који буде хтео да је

слуша и прими“ (234). Носталгично казује како му је некад сваку реч и сваки звук „пратила цела поворка осећајних и мисаоних асоцијација“, па је то угашено, а све за њега нечујне „лепоте други чују, и беру их и носе кући као пуне нарамке цвећа“ (237). У срећном писању, каже, „речи се нижу саме од себе“ и слажу „у праву и једино могућу слику оног што човек жели да каже“. То је тако пошто у речима као „и свему што је живо, кружи невидљиви животни сок, и он је тај који их, као неко унутарње сунце, креће и окреће, даје им боју и облик, снагу и израз“. Човек који пише „срећно искоришћује појединости те несхватљиве и неухватљиве игре“, а речи живе свој двоструки живот (237).

Из основа је, каже Андрић, погрешна мисао да писац „у свакој прилици зна и може да створи тачан суд и каже праву реч, нову, тачну и меродавну“, јер му је често потребна баш таква реч (237). Није суштина у речима већ „у смислу који им дајемо кад их изговарамо или пишемо“ (241). Речи су сложено, помажући једна другу, „повезане у магично коло кроз које струји ритам целине“, али када треба да кажу нешто о себи, „одједном занеме, охладне, и леже као мртво камење...“ (244). Очигледан је јаз између мисли и речи којима се те мисли исказују. За сваки недостатак, немоћ и нејасност човек је налазио речи. Зато и „постоје толике речи које немају мисаоне подлоге и циркулишу као лажне паре помешане са правима“ (244–245). Ако куцкањем савијеним кажипрстом у вино буре дознајемо да ли је „пуно или празно, зашто и наша реченица не би могла музички нешто казати о присутности или одсутности мисаоне или осећајне садржине?“ (249).

Најпре се заклињао у речи, „примао их са слепом вером и искреним одушевљењем“, потом почео да наслућује истину да су речи „обичне варке“. Њима се човек служи „као што се онај који бежи, тражећи спас, послужи каменом на који стане или граном за коју се прихвати“ (249). Вештином и лукавошћу човек је најједноставнију реч „да“ умео „да растави на два слога и створи тако две речи које су у супротности“. Међутим, то исто није могао да учини са речју „не“. Зато је истом вештином и лукавошћу од „да“ умео да добије „не“ (250).

У бунама, ратовима и друштвеним променама „Највише и најтеже страдале су речи“. Може бити, према развоју ствари у свету, да нам неће бити потребне ни мисли ни речи и да ћемо се изражавати „непосредно поступцима, свршеним чином, као ударцем, коме не треба објашњења ни речи“ (251). Чини се да за оно „са негативним и тешким значењем наши људи употребљавају пре стране речи него своје“ (252–253). Да бисмо боље изразили своју мисао тражимо одређене речи, „поредак и ритам за те речи“, а понекад се јаве неке од њих „које носе живу и јасну нашу мисао“ (253).

Са старошћу „изгледа нам да свака десета реч коју чујемо има везе са неким нашим мислима и сећањима“. Не можемо да се уздржимо и

почињемо да причамо, прекидајући саговорника. „Уместо да сакупљамо туђа зрна, ми расипамо сопствену плеву“ (254). Речи су око нас „као ројеви снежних пахуљица око мирног путника који зна куда иде“, а када се „из те вејавице речи“ издвоји једна и испречи се испред нас, „страшна и огромна“, убојита је и неумољива као и „оно што казује и означава: вечност, љубав, борба, пораз, величина, лепота, смрт“ (255).

Знао је да су велики људи „драгоцен пробни камен“ у нашим недоумицама, често се питао шта би о нечему рекао Вук, а „још чешће: шта бисмо рекли ми данашњи људи да међу нама одједном искрсне неки нови Вук [...] и да нам отвара неке далеке и опасне видике“ (257).

Сажео је своје становиште као пресуду: „Петар Кочић ће остати као пример писца који је на најкраћи, најјаснији и најбољи могући начин успео да саопшти оно што је имао да каже људима свога језика“ (258). Неукост у језику се види када у преводу стоји: *зуб мудросџи* а не: *умњак* (259).

У песми непознатог калуђера из осамнаестог века нашао је стих: *Јарка сунца златни круџи*. Кад би год тај стих прочитао, не само да је видео но је и чуо „како младо створење живо и радосно поскакује низ невидљиве степенице сачињене од саме светлости“ (261). Као страствен читалац старих хроника и биографија наслушао се жалби на живот без смисла, али и видео да је човек и у најтежим приликама налазио могућности да каже нешто добро, „могао је да не уради неко зло, да *йређуџи* злу реч...“ (261).

Неко је написао да је у Андрићевим рукама наш језик „постао послушно средство“, а он је иронично коментарисао како је са Духом „склопио фаустовски пакт“ и додао: „једна легенда више, једна истина мање“ (262–263). Читајући о себи као мудрацу и моралисти, обрадован па уплашен, видео је истину у Вуковим речима „да је то сасвим различито: знати о неком послу лијепо говорити, и знати га добро и паметно радити“ (268).

Казује да се одувек бавио речима, најпре онима што их је *изговорио* или чуо, затим онима које су *писане* или *шћампане*, а напоследку је остао с речима „које неће никад бити ни изговорене ни написане, ни штампане“, од којих је „сачињено ћутање“ (271). Уочио је да Томас Ман „нема празнине ни речи-ћорака“ и да стилска опширност служи речима које су „богате смислом“ (273). Учинило му се да би живот био „једна срећна вечност“ ако би живи говорили мање и ако би „покојници бар нешто могли да кажу“ (273). „Треба бити неповерљив и строг према речима“ док „често навиру на уста, као да их неко други из нас говори“ (279).

У песничким сликама и поређењима „има доста просте игре речи“, али и „доста драгоценог смисла“ који тражимо свуда, „а налазимо га само у поезији, понекад“ (280). Инфлација речи показује да „влада несигурност и забуна у мислима, неред у осећањима“, да је то „као патогено множење

ћелија у телу код извесних болести“, да тада човек бира да слабу реч „подупире са две нове речи, слабе као и она прва, или још слабије од ње“ (283). А „никад се не зна докле и са каквим последицама може да живи свака наша реч у другом човеку“ (362). Видик се мрачи када „говор почиње од чамотиње да ствара пустињу“ и када „речи долећу и насрћу у јатима, као скакавци...“ (417).

Било му је „пет или шест година“ кад је за некога речено: „Он је сумњив“, а касније је та реч толико нарасла да је неприметивши „постао и сам сумњив, себи и другима“ (433).

Циљано псујући, полицајац Шарић себи је стварао „илузију да псовка додаје нешто његовом ниском расту и нејакој и несигурној снази“ (503). Када је инжењер родом из брдских крајева почињао да прича о свом детињству, није као у другим приликама користио клишетиране изразе, већ је, озарен, изговарао: „у цик зоре саме“. Очигледно је у њему „као зрачак скривеног сјаја и трептај пригушеног зрака живео тај цик зоре саме...“ (505–506).

Досадни и упорни беседник очајнички продужава говор а „кад нема више ни једне мисли у глави, он ређа празне речи...“ (507–508). Тежаци, морнари, носачи и сви који раде тешке послове „разговарају међу собом са мало речи“ и сваки час показују своју велику црну руку, „као неки главни доказ, у исто време благ и тежак“ (534).

Човек са осмејком у очима изгледао је „као да ће сад изговорити неку нарочиту умну реч“ и ту реч је стално наговештавао, али је није „до краја живота изговорио“ (543).

Чини ми се да је малочас поменути *осмејак* међу најчешћим именицама у *Знаковима њоред њуџа*. Тако смо, са осмејком, стигли пред увод у „Вечити календар матерњег језика“ (565–572), где Андрић пише да ће у том недовршеном календару „на десетинама и десетинама страница бити говора о стотинама речи, можда и више“, да ту нико „не тражи ни лингвистике ни философије; ништа до записе једног песника о његовим сусретима са речима“.

С малим коментарима и подацима, као што је иначе радио у својим свескама, записао је речи: *данџуба* (где има „нечега моралистички прекорног и мргодног“, али и „нечег романтичног“), *скрасиџи се* (која је „као необичан минерал или редак цвет поред пута“), *разџалиџи* (где увек види део „модрога неба међу размакнутих белим облацима“), *џањич* (што је „празно зрно“), *џреврџанер* (голуб превртач), *узџудник* (из реченице Радована Самарџића), *домерак* (старобеоградско име за „цубок“), *мирник* (из записа Руђера Бошковића), *снебивџи се* (реч с којом „човек може сатима, данима да се дружи и разговара“), *разџовориџи* („утешити кога разговором у његовој невољи или жалости“), *чуваркуђа* („прадеда Тодор Младеновић“ одређен да чува кућу или биљка „која се сади на

улазу у кућу, на крову или на капији“), *одахнућии* и још неколике, с истим кореном, до судбоносног *издахнућии* које „означава крај свега што сада јесмо“. Највише тако забележених речи је из 1973. године (574). По свему видимо и можемо да потврдимо како је Андрић при свом крају хтео да састави „Вечити календар матерњег језика“ као тестаментарну књигу.

Најпотпуније, и то на почетку замишљеног „Вечитог календара матерњег језика“, истумачио је лепу и тајанствену реч *бео, бела, бело*, која је за њега „светла, моћна, звучна и блештава, а нејасна и тешко објашњива“, истовремено. Навео је примере и изреке: *бели свети, бели дан, бели цар, беле њеле, бела застава, бела маија, на белом хлебу, бели удовац, бела врана...*, презимена Белић, Бељански, Белогрлић, Белобрк, Бјелопавлић, потом Београд, Бела Црква, Бијело Поље, Бела Паланка.

У антологијској минијатури дао је „лик прецветале лепотице Циганке са Чубуре“ која „прича о свом првом љубавнику и о трагедији у којој га је изгубила“, запомажући:

„А волела сам га, господине! Јаооо, волела сам га као белог бога!“

На завршетку казивања о речи *бео, бела, бело*, Андрић је навео седам стихова, од којих је први „Уранила Косовка девојка“, а испод њих дао поетичан и узбудљив коментар:

„Овде све сија и блешти од белина разних тонова и различитог порекла. Нису бели само рукави, лакти ни хлебац него неки бели сјај као да се шири од *девојке, од недеље, јарког сунца и златних кондира*. Та белина није само физичке природе, она као да избија из целог овог свечаног девојачког похода...“

Слагање Андрићевих записа о речима застаје овде, на српском трагичном пољу, у белини Косовке девојке што „се шеће по разбоју млада“ и вида ране.

ПОЕЗИЈА ИВЕ АНДРИЋА

МИХАЈЛО ПАНТИЋ*

С а ж е т а к. – У непрегледној библиографији радова о делу Иве Андрића најмање има оних које се помније баве тумачењем његове поезије. У назначеном контексту посебно се издваја књига Предрага Палавестре *Скривени њесник* у којој се аналитички образлаже теза да је велики српски приповедач и романописац у основи песник, за шта се даје низ аргумената различите врсте, почев од емпиријске чињенице да је Андрић почео као песник, да је целога живота писао поезију али је није објављивао, потом да је у његовој заоставштини пронађена књига стихова и тако редом. Из друге интерпретативне перспективе запажа се латентна, исподповршинска лиричност Андрићевог приповедног тона, склоност употреби песничких метафора и слика, меланхоличност, веза са лирском народном поезијом... Уважавајући приноси досадашњих читања и тумачења Андрићевог песничког рада и, посебно, уочавајући да је пишчев однос према поезији недовољно осветљен, у основи енигматичан па и противречан (ако заиста јесте песник, каква је практична, текстуална потврда таквог става), а свакојако интерпретативно захтеван, први план рада „Поезија Иве Андрића” чине опис и тумачење стихова и прозно-поетских записа тога писца. Уочавају се доминантна стилска својства, анализира поетичка основа и оцртава веза Андрићевих песама са главним песничким струјањима епохе којој је припадао. Из такве анализе следе и одговарајући вредносни судови који донекле коригују досадашња претежна мишљења о мањем значају Андрићеве поезије унутар његовог књижевног опуса. Констатује се да су најуспелије оне песме у којима је Андрић одступио од сопственог стваралачког манира и препустио се поетичким подстицајима различитог порекла.

Кључне речи: Иво Андрић, лирска поезија, песма у прози, поетика модерне, модернизам

Од целокупног, разностраног, сложено сазданог, а складног књижевног дела Иве Андрића најмање је, премда не и најмање убедљиво, писано о његовој поезији. И то са добрим разлозима. Андрић није, по преовлађујућем суду критичара и тумача различитих генерација и многих ин-

* Филолошки факултет, Београд, mihpan@eunet.rs

терпретативних усмерења, ни по вредности песама изузетан ни, у смислу опште поетичке генезе, посебно значајан песник. Да јесте, одавно би, као такав, био у колективној културној меморији. Али, ето, није. Његови стихови немају ни дубину ни меланхоличну сугестивност стихова Милоша Црњанског, ни маштовитост ни зачудну експресивност Растка Петровића, ни митску затајеност ни лирски сетну осенченост Момчила Настасијевића, да останемо само при његовим савременицима, данас класицима модерне српске поезије 20. века. Да је писао само песме, Иво Андрић био би тек један од српских песника мање или више стандардног, у бољим тренуцима индивидуално препознатљивог, а у лошијим стереотипног лирског израза, каквих је у српском песништву минулог столећа на десетине.

Али, није кључ разумевања Андрићевих песничких настојања и резултата у претпостављеној искључивости: „да је писао само песме мало ко би га се данас сећао”... Такав, могући кључ је, ипак и пре свега, у чињеници да је Андрић писао *и* поезију, поезију између осталог. Или, још боље речено, поезију *пре* и *после остало*. Он стихове, како се зна, изузму ли се његови почеци и каснији све ређи поетски иступи, није за живота, попут прозних дела, систематично објављивао, мада их је у непредвидљивом ритму писао од почетка до краја својих свесних земаљских дана.¹ И већ је та одлука о вољном ћутању и необјављивању поезије – у годинама када је увелико афирмисан и потврђен, прво као приповедач, а потом и као романсијер – довољно индикативна. Писање песама за Андрића је, наиме, најдубља унутарња потреба, последица реализације оног дубинског стваралачког налога којем није потребна никаква јавна верификација, још мање звучно признање да је на делу песник, а до чега се у свим књижевностима, па ни српска ту није изузетак, долази закучастим, не увек лако објашњивим, свакако непредвидљивим путевима. Неко је признат песник одмах, чим се огласи, неко као такав буде потврђен деценијама после одласка са овог света.

Да све у Андрићевом песничком случају не буде једноставно и лако објашњиво, сведочи податак да је стихове, пред крај живота, уредно систематизовао и припремио за штампу, слутећи да ће они једном ипак бити објављени, што се по његовој смрти убрзо и догодило.

Несклон јавним иступима, доследан конзервативном уверењу да „писац најбоље говори својим делом”, Иво Андрић је у свега неколико наврата, што усмено, што написмено, рекао шта мисли о својим песнич-

¹ Иво Андрић је, како је до сада утврђено, последњу песму за живота објавио 1931. године, али је наставио да их спорадично пише, посебно им се вративши у позним годинама живота, када смрт постаје доминантна тема његових лирских медитација. Жанета Ђукић Перишић је у књизи *Pisac i priča – stvaralačka biografija Ive Andrića* (Академска књига, Нови Сад, 2011, стр. 180) скренула пажњу и на песму без наслова („Донијели су ме крвава и блиједа”) која је први пут објављена у *Сабраним делима* из 2011. (Нова књига, Подгорица; Штампар Макарије – Београд).

ким радовима и како их види у односу према другим видовима властитог стваралаштва.

У писму Милану Марковићу од 3. априла 1938. године, у којем образлаже своју одлуку да не дозволи објављивање књиге *Ex Ponto* на француском језику он, између осталог, пише:

„Изгледа да је то једна неминовност: *лирски део сиварања једној ијисца неопходан је у његовом развоју* (подвукао М. П.), разумљив и присан савременицима, али од подређеног значаја према целом његовом животном делу.”²

У писму Андре Мазону, писаном истим поводом, Андрић није тако изричит у објашњењу назначеног разлога, али ипак заузима недвосмислен вредносни став: *Ex Ponto*, сматра он, није репрезентативно дело ни његовог опуса ни ондашње српске књижевности:

„Било би можда предугачко да вам набрајам све опште или личне разлоге који ми не допуштају да одобрим превод ове књиге, особито као репрезентативног дела наше литературе и мог књижевног рада.”³

Најзад, у разговору са Љубом Јандрићем, Андрић је изричит:

„Ја сам есеје, као и стихове, писао у предасима, одмарајући се од тешког рада на приповеткама и романима. Моје је право да мислим да ту нисам постигао оно што ми је пошло за руком у другим делима. Увек ми се чини да сам се у песмама само *вежбао за најоран рад* (подвукао М. П.) који ме је чекао у зрелим годинама.”⁴

Тако је Андрић видео своју поезију, и тако је о њој говорио Јандрићу пред крај живота. У младости, времену тражења, индивидуализације и самоидентификације, он је, међутим, најпре песник; поезија је начин његовог изражавања, његовог одговора времену, његовог разумевања и уобличавања духа тог времена. У преовлађујућем песимистичком, што књижевном, што филозофском озрачју са почетка прошлог века, како у Европи тако и у Србији, о чему се у критичкој литератури довољно зна и често говори, Андрићев песнички нараштај махом пише стишане, меланхоличне стихове, сасвим супротне од јавног исказивања корпоративног осећања бунта, такође карактеристичног не само за дато раздобље, него и за цело, ратно и револуционарно столеће. Млади Иво Андрић је тај парадокс сажео у оној чувеној поенти некролога А. Г. Матошу, пред Први светски рат, у загребачком *Вихору*: „Сва Хрватска нелијепо хрче. Будни су само пјесници и атентатори”.⁵

² Иво Андрић, *Ex Ponto, Непмири, Лирика*, Београд: Просвета, 1981, стр. 262. Сви наводи Андрићевих стихова су из тог издања (приредили: Вера Стојић, Петар Џаџић, Мухарем Первић, Радован Вучковић).

³ *Ibid*, стр. 263.

⁴ *Ibid*, стр. 265–266.

⁵ Иво Андрић, „А. Г. Матош”, у: *Умећник и његово дело*, Београд: Просвета, 1981, стр. 201.

Па ипак, гледа ли се на описано расположење из перспективе поезије, из самог стиха, остаје утисак о преминацији усамљености слабог субјекта који интензивно осећа властито, неухватљиво, језику не увек доступно сопство. Самоћа наспрам негостољубивости света, ето то је та магистрала кретања песничке имагинације и по њој се рани Андрић не разликује од других песника модерне; и он је пао у живот, и стран је (у) свету, и опседа га осећај узалудности и немоћи, и све што чини стихом, а што одсликава његов хабитус, његов ментални став, његову позицију „трске која мисли“, своди се на настојање да се у том и таквом окружењу опстане, и да се поетском уроњеношћу у језик предочи, онолико колико се може предочити, и „свући“ у речи, преовлађујући, епохални песимистично-меланхолични осећај. Он не може бити превладан ниједном друштвеном акцијом која се потајно и испотиха, по рубовима стиха, више прижељкује него што се на њу недвосмислено позива. Андрић то не чини довољно песнички убедљиво, нема у његовог поезији песама које би пребациле епоху, нема, речју, оне креативне трансгресије, ни изразитости, ни посебности које би га препоручиле златној књизи српског песништва. То, разуме се, не значи – нипошто не значи! – да га као песника треба изоставити из интерпретативног поља, и испустити из вида, већ се, напротив, таквим вредносним судом хоће рећи да он остаје у стандарду времена у којем ствара, а управо је стандард вид језичке репрезентације, док је врхунска поезија увек индивидуални стваралачки инцидент који не подлеже увреженим моделима рационализације песничког чина. Но, како год, лирска латентност остаје у подлози или макар у дослуху са Андрићевим великим прозним делом, чему је Предраг Палавестра посветио студију *Скривени њесник*, описујући и критички интерпретирајући тако поетичко својство писца *Проклетје авлије* и иних остварења.⁶

⁶ Predrag Palavestra, *Skriveni pesnik*, Београд: Slovo ljubve, 1981. Поводом те књиге сам написао: „Код Андрића, лиричност постоји у три вида. На почетку и на крају његовог стваралачког пута она се јавља у чистом, кристализованом облику (ране песме и минијатуре, као и позни поетски записи, за живота брижно скривани). Затим су ту медитативне прозе и нефабулативне, евокативне приче у којима пишчев субјект формира дистанцу од казаног али ипак чува понешто од лирске непосредности, а сасвим посебно стоје за Андрића иначе најкарактеристичније стабилне, епски засноване приповедне структуре (романи и приповетке) у којима је лиричност сасвим запретана, али захваљујући којој Андрић ипак није ‘пасивни хистор’. Подразумевајући испољавање ‘лирског језгра’ у различитим видовима и облицима, покушавајући да тим путем допре до неких поетичких константи Андрићевог дела, Предраг Палавестра је посебна поглавља у књизи *Скривени песник* посветио Андрићевом ‘исповедном лиризму’, ‘поетској фантастици’ и ‘медитативно исповедној прози’. Рана фаза меланхоличне и сетне резигнације претопила се, код Андрића, у недовољно критички испитано поље поетског ирационализма и фантастике, да би се, потом, лирска дисперзивност уградила у чврсту структуру реалистички грађених

У новије време је и Душан Маринковић поводом исте теме написао прегледан есеј у којем синтетизује досадашње увиде у Андрићеву поезију. Из њих следи аподиктичан, завршни став да се Иво Андрић није у потпуности остварио као песник, али да без лирике његов опус не би био ни оно што јесте ни онакав какав јесте.⁷

Уз неколико занимљивих изузетака, о којима ћемо касније, Андрићева поезија дели се на две јасно профилисане целине: песме у прози и лирске минијатуре. Први од та два вида поетског израза врло је фреквентан у пишчевим формативним годинама, у доба модерне, када долази до снажне поетизације прозног израза или, обрнуто, до прозаизације поезије. Већ је примећено да је млади Андрић, иако несклон радикалним експерименталним искорацима, међу првима, а вероватно под утицајем Волта Витмена и других песника чије песме је преводио, прихватио слободан стих, остајући му у потпуности веран током целог стваралачког пута, што може бити тумачено на различите начине. (Од свих песника тога нараштаја још је само Тодор Манојловић истрајно и доследно писао беле стихове.) Први од њих је природна му склоност наративизацији, која готово по правилу активира предочавањем емоционалног стања или монолошког мисаоног збивања, а не мелодијске фразе или песничке слике. Или, друкчије речено, субјективни стваралачки подстицаји, по извору поетски јер теже превођењу промишљених

приповедака. Дисперзија раног лирског начела и његово утапање у комплексније организоване стваралачке форме нипошто није и губљење тога начела, већ мена по унутрашњој логици. Да је то заиста тако показао је и Андрићев постхумно откривени, зрели повратак лирским формама. Но, да тај лиризам није еволуирао, вероватно би се, према истраживачевим речима, ‘сасушио’ у егоцентризму. Овако, лавирајући целокупно дело, он га обогашује, оплемењује и чини јединственим.” Михајло Пантић, „Предраг Палавестра као књижевни критичар”, у: *Из књижевности – зборник радова у част Предрага Палавестре*, Београд: Институт за књижевност и уметност, 1997, стр. 47–61.

⁷ „Дакле, Андрић од рана пропитује однос између прозе и поезије покушавајући пронаћи свој глас, облик у којем би исказао цјелину искуства, пронашао синкретичку форму којом би објединио традицију прозног и пјесничкога говора. Да у том моделу није успио остварити вреднијега текста не умањује његову намеру. Андрићев лирски ‘ја’, кренувши из модернистичке парадигме, проналазио се у импресионистичкој, неосимболистичкој и експресионистичкој организацији језичног материјала и у напору да изнађе ону синкретичку форму којом би објединио осјећај и рефлексiju о њему, којом би помирио максималну отвореност значења ријечи, склопова ријечи и слика с једне те с друге да се ријеч и слика синтагматски повежу у рефлексiju о њима. Тако је из пјесме у прози и пјесме у слободном стиху готово неизбјежно ‘клизнуо’ у лирски и прозни запис што ће резултирати *Ex Pontom* и *Немирима* и остати трајно обиљежје његове поетике и у великим прозним структурама које ће бити композиране без чврсте фабулацијске основе и бити погодне за слободно увођење бројних микронаративних цјелина у основну приповједну линију приче.” Душан Маринковић, „Андрићева лирска потрага”, у: Ivo Andrić, *Ex Pontom, Nemiri, Lirika*, Zagreb: Konzor, 2003, стр. 15.

осећања у реч, налазе у Андрићевом случају свој језички еквивалент у наративној синтакси, а не у класично формулисаној прозодији. То се потврђује већ у *Ex Pontu*, првој књизи Андрићеве лирско-медитативне прозе која се, ретроспективно, чита и као *in nuce* складиште његових опсесивних тема. Ту су и Јелена, и жене којих има и нема, и човек без мира и радости, и тамница, и страх и снови, и самотњаштво и осећај измакнутости из друштва, она опрезна, објективизујућа дистанца која ће се касније потврдити као Андрићева препознатљива карактерна црта. С формалне стране, *Ex Pontu* чине графички осамостаљени записи/фрагменти, оквирно подељени у три циклуса који своје сагласје проналазе у доминантној рефлексивно-меланхоличној интонацији, и пре у варирању него у развијању предочених тема и расположења. Понеки од њих као да наговештава и целог живота писану књигу *Знакови њоред љуша*. У *Ex Pontu* је, међутим, једина чиста песма у прози „Епилог”, замишљени криптобиблијски дијалог вишњег оца и сина:

ЕПИЛОГ

Много самујеш и дуго ћутиш, сине мој, затрављен си сновима, изморен путевима духа. Лик ти је погнут и лице блиједо, дубоко, спуштене вјеђе и глас као шкрипа тамничких врата. Изиђи у љетни дан, сине мој!

– Шта си видио у љетни дан, сине мој?

Видио сам да је земља јака и небо вјечно, а човјек слаб и кратковјек.

– Шта си видио, сине мој, у љетни дан?

Видио сам да је љубав кратка, а глад вјечна.

– Шта си видио, сине мој, у љетни дан?

Видио сам да је овај живот ствар мучна која се састоји у неправилној измјени гријеха и несреће, да живјети значи слагати варку на варку.

– Хоћеш да уснеш, сине мој?

Не, оче, идем да ж и в и м.

У три циклуса књиге *Немири* стали су жанровски разноликији текстови. У „Немиру од вијека”, првом од њих, наставља се расправа о религијским питањима и запажањима. Бог је ту неизоставна фигура, означена великим почетним словом, а основни тон је и молитвен и медитативан. Други циклус („Немир дана”) мала је збирка састављена од пет поетизованих кратких прича, од дневничке импресије, преко документарно-историјске цртице и лирског записа до алегорије, док завршни, трећи зглоб („Брегови”) делује као наставак *Ex Pontu* и у тематском и у обликовном смислу, с тим што се фрагменти не

надовезују него сваком припада нова страница. Отуда следи закључак да су те две књиге, посматрано са становишта Андрићевог потом саграђеног опуса, у ствари књиге тражења, али не и стабиловања одговарајућег облика саображеног пишчевим настојањима и афинитетима. Осим спорадичних сигнала који ће у каснијим делима добити пуну пластичност и осим меланхоличног тона и интроспективности који ће се повремено јављати и у потоњим Андрићевим делима, мало шта наговештава писца чврсте, стабилне нарације, јасно одређеног хронотопа, аналитичке минуциозности, симболизоване миметичности и епске динамике.

У основи, Андрићева лирика је, гледано исцела, солипсистична, затворена у себе, и више је тихи монолог него покушај обраћања свету, још мање акт деловања речима у том свету, означеном као место неразумевања и као извориште траума. Добар пример је песма:

ПИСМО НИКОМЕ

На висинама, где је свеже
И светло и чисто и широко,
Бораве моје мисли, а овде
Доле, где ове речи пишем,
Окужен ваздух груди стеже,
Одмора нема будно око.
Спутан живим и тешко дишем,
Све ме је мање, све сам ниже,
Све је мрачније и све теже.
А у мени ко рањен соко,
Мелодија се једна диже
О висинама, где је свеже
И светло и чисто и широко.

То вам пишем да се зна, ево,
Да сам бедно умирућ пево.

Андрићева лирика, готово сва у исповедном кључу, некако унапред искључује могућност самопревазилажења и зазивања другог из задатог света. Обраћајући се ономе али и даље зрачећим вишим суштинама она заправо представља посебну, песнички уобличену молитву, сву од патетичног шапата којем и није преко потребан слушалац, осим вишњег, јер је молитва, и у песничкој форми, нарочит начин сасређивања, дозивања себе и себи. Ево, за потврду описаног запажања, још једне карактеристичне песме:

ПОТОНУЛО

Неки глас, мирис неки и једна лијепа звијезда не могу,
 ноћас, да дигну из моје дубине све што је било.
 Ово мора да су ми попуцали сви конци, лијепи
 конци, танани, што везаху мене за моје Јуче.
 Не држе конци. У дубини својој осјећам тегобу
 мртвог Лане и жалост заборава.
 Од свих ружних ноћи, ово ми дође ноћ, кад
 забравих значење свега.
 Па ипак мутно слутим, да све то има драге и тужне
 везе са оним, што је потонуло.

Из свега до сада реченог постаје јаснија Андрићева мотивација, односно потреба да пише песме и да буде песник (Предраг Палавистра се у ту сврху користи Бахтиновом дихотомијом *ја-за-себе* и *ја-за-друге*), а донекле се и осветљава пишчева одлука да се у годинама посвећеним приповедној прози све ређе оглашава стиховима, да би на самом крају, попут оног његовог великог везира Јусуфа, градитеља/задужбинара моста на Жепи, потонуо у ћутање. Остаје, међутим, чињеница да је својеврсни лиризам, доминантан у Андрићевој формативној стваралачкој фази, временом добио облик понорнице, трајног, непрекинутог, подземног језичког тока који, ближећи се крају, каткад избија на површину, на пример у неким каснијим, поетизованим причама из књиге *Сјазе. Лица. Предел* (1956) или у појединим записима из *Знакова ѿред ѿућа*. То све скупа даје довољно аргумената за закључак, већ стабилизован у дојакошњим тумачењима, да су нека карактеристична својства његовог раног стваралачког раздобља, од песме „У сумрак“ (1911) до „Пута Алије Ђерзелеза“ (1920) уткана, варирана и развијана у потом написаним приповеткама и романима који су, зарад имагинативне дубине, симболичке универзалности и реализоване уметничке вредности постали део српског књижевног канона.

И тако даље...

А шта би нам, међутим, могло рећи неко ново, данашње читање које није оптерећено ауторитетом великог имена и не подлеже исфорсираној естетизацији сваког његовог написаног реда, какав је чест случај у говору о писцима из књижевног канона, када и мане и омашке и просечности и стереотипи бивају на овај или онај начин оправдани. Такво, пројективно, ново читање које ваља предложити, требало би да тежи уочавању неуочености и евентуалном превредновању из перспективе савремености, имајући на уму шта се са српским песничким искуством дешавало напоредо са Андрићем, а нарочито после њега. Ево могућег,

помало парадоксалног одговора: Иво Андрић је, данас, као песник најзанимљивији не тамо где је глас свога времена, него тамо где је одступио од сопственог стваралачког манира или, још прецизније, најинвентивнији је у оним песмама за које се, изван оцртаног контекста, не бисмо могли досетити да их је баш он написао. Неколико је таквих. Свакако је међу њима најапартнија песма:

ЛИЛИ ЛАЛАУНА*

Лала лула, луна лина
Ала луна лани лана
Ана лили ула ина
Нали илун лилиана

Лила ани ул улана
Лани лину ул нанула
Ила ала уна нула

Алауна лул ил лала
Алилана, лан, лу, ли, ла.
Налу нилу нун нинала
Нала уна ан анила.
(1950)

*(Тако се звала једна Гркиња; од слогова њеног имена начињена је ова „песма“.)

У *Часу анатомије* Данило Киш је узгредно, али сасвим прецизно написао да је „Лили Лалауна” „песма-парадигма која очито говори [...] о томе шта реч значи, шта све може да значи за писца, реч као таква, сасвим изван свог означеног (signatum, signifie), реч са целокупним набојем свог заума, својих асоцијативних поља, са свим богатством својих звучних регистара, са својом богатом хроматском скалом.”⁸ И ма колико у свом поигравању са звучном страном језика на први, али само на први поглед, далека од Андрићеве врло стабилне синтаксе, по еуфонији много ближа, на пример, Станиславу Винаверу или Десимиру Благојевићу, „Лила Лалауна” ипак показује, на врло експресиван начин, пишчев афинитет за мелодијску димензију језика, не увек видљиву, не увек чујну. Али, кад се мало боље послушне ритам његове приповедне синтаксе, и обрати пажња на њену акцентску складност, а понекад, чак, и метричку правилност, видимо колико она дугује поезији.

⁸ Danilo Kiš, *Čas anatomije*, Sarajevo: Svejtlost, 1990, str. 270.

На другом крају те мелодијске скале налази се:

ДЈЕВОЈАЧКА ПЈЕСМА
(као народна)

Девојка вилу преклињала: – О вило, свијетла сестро вило,
Тако не знала људског јада ни женске сузе удеснице.
Кад видиш гором да пројезде кршне левенте, пусти момци,
Заустави ми најмлађега, мајчина млада Маријана,
Ал’ не стрељај га, сестро вило, ни љутом стријелом ни погледом
Ни уроцима вилинскијем. Само га питај гласовито.
Куд пут газе, младост троши? Шта мисли са мном суђеницом.
Са мојим срцем осуђеним и са животом узабрањеним?
Докле ли мисли путовати, царске градове освајати?
Нек ломи срце, нек казује и нек не жали мене младу,
Коме ли ће се привољети, мени, дјевојци ашиклији ил’ проклетом
царском граду?
Ил’ царском граду ког бије већ ево има три године,
Са три стотине левената – у камен му се претворили!
Поздрави ми га, нек се сјети чим сам га некад заклињала,
Шта сам му тада говорила: „У младости су брза крила.
Очи су ватре кратка вјека, дјевојке цвијеће ђурђевданско!
А нема, болан Маријане, горчијега пића од растанка
Ни црњег хљеба од самоће, ни теже смрти од чекања.”
Тако га зови и призивај, не би ли ми га домамила,
Кунућ’ га мојим заклетвама, а твојим гласом вилинскијем.
(1933)

Непоречива је Андрићева окренутост усменој књижевности, у многим њеним аспектима, од приповедне форме и реченице до имагинативне природе која се у великој мери ослања на мит, кажу, легенду или, у најширем смислу, на дух вуковски уобличене приповедне, а каткад и лирске традиције. У „Дјевојачкој пјесми” та се пишчева склоност открива управо на плану поезије. Дужи стих старијих облика усменог казивања, који је, понекад, не тако ретко, могуће запазити и у Андрићевој прози, овде је употребљен у грађењу складне, патинизоване наративне песме, као записане од неког усменог казивача.

У младости добри пријатељи који се дописују, будући класици српске књижевности Иво Андрић и Милош Црњански разменили су песничке посвете. Црњански је написао за њега типичну, сетну љубавну песму „Етеризам” са посветом *Друју Иви Андрићу*, а Андрић је иницијале Милоша Црњанског узео за наслов своје песме:

М. Ц.

Остарићемо, што од бурна живота,
 И смирићемо се и проти воље;
 То не значи да ћемо бити „разочарани“
 – Боже, сачувај! – и носити
 демонстративно „часне седине“.
 Не, тек, тако, биће нам драже место крај прозора
 и стишан разговор;
 доживљај ће заменити сећања,
 и волићемо мало одвише књиге и слике
 на којима други неће моћи богзна шта да виде.
 Остарићемо, дабоме, ал то је далеко.
 Сада и још за дуго, воља да се
 срдимо, волимо, грдимо, бурно ломимо,
 свуда код људи отпор и распре изазивамо,
 тугу код својих.
 И у свему томе често помислим,
 не без неке нежности са самим собом:
 остарићемо.
 Т.Ј. ако нас опет нека огњена шимера
 пре времена не однесе до ђавола.
 (1922)

Песма „М. Ц.“ је сетна лирска посланица пријатељу. У њој се са једне стране описује тренутно расположење гласа који се изговара, а са друге замишља будућност у којој ће „доживљаје заменити сећања“. Између тога „сада“ и онога што ће тек уследити, протећи ће живот у „бурним ломовима“. Када ту песму прочитамо после свега, односно са знањем о каснијем путу наших писаца, доживљавамо је као вид поетске прекогниције. Све што је у њој написано на овај или онај начин се остварило. Поента песме је посебно занимљива, завршни исказ је одрешита констатација човека који је имао срећу да преживи рат („огњену шимеру“) па проговара са становишта овладаног, проживљеног искуства, са уверењем да судбина зависи од вишег случаја, а не од индивидулане воље.

Најзад, посебно је занимљива, за Андрића донекле необична песма „Четрдесетпета ноћ“, остала у рукопису:

ЧЕТРДЕСЕТПЕТА НОЋ

Дуго сам бројао промукле сате с озебла тамничког торња.
 Кад заспах, у сну ми дође мој отац – зликовац –
 оставив свој прокисли гроб (који не видјех никад).
 Бјеше добар ко они који су кајали и окајали.
 Положи своју тешку руку на моје раме и говораше:
 „... а живот је, синко, тешка ствар;
 Цио тај ваш благословени свијет, као црвоточна шаховска даска,
 подијељен на црна и бијела поља.
 Има по неки па се роди на бијелом пољу; тај дуго живи
 и – мисли да му је добро на земљи.
 Али који падне на црно поље – Ех! – као што наша крв је пала,
 тај не зна – веселник! – шта је живот, он позна само грешну радост
 и црну стрепњу и јадни немир; без исцјељења је;
 тај полијеће, посрче и увијек пада и гази и гаца, а једе га земљино
 блато,
 а пије га нејасан спомен
 на свијетло божије крило.
 Његов је живот седам неуспјеха, туга је својима
 и терет цијелом свијету. – Ал’ луд је свијет који је
 за такве створио лудницу,
 и злочинац је свијет који или шаље у тамницу.
 Него, има, мој озебли птићу, има и за нас један кутак.
 Двадесет и двије године сам гледао како растеш као платана град-
 ског парка, под којом шипарице француски уче
 и коју сваког прољећа обрезају глупи вртлари.
 Али све си бацио једног дана, кад је бјеснило југово море,
 и послушао нашу крв. И добро је, голубе –
 добра је несрећна, влажна земља
 безутјешнима...”

*

Ишли смо журно, ја и мој отац; цвали су тишином пути.
 Бијаше диван и тих – сјајан од росе и мјесечине – укоп.
 Ко они који носе завјетно благо да га сахране у ријечи
 ноћас.
 (1914)

Сасвим наративна, у општем тону поетске „објаве у сну”, са призвучком романтичарске гробљанске тематике „поовске” и „костићевске” провенијенције, песма „Четрдесетпета ноћ” се од већине Андрићевих, сразмерно честих, те стога и лако препознатљивих лирских монолога разликује по натуралистичности амбијента и по бруталности исказа. Може се само претпостављати да је и због тога млади Андрић није објавио, а касније... касније је кренуо неким другим путем.

Узете скупно, по својој стилској и тематској различитости, али и по релативној естетској успелости, издвојене четири песме показују нам Андрића као разноликијег и слојевитијег песника него што би се то и на први и на други поглед могло рећи. У могућој пројекцији, Иво Андрић је, када је о поезији реч, изгледа био отворен за многе, често и сасвим опречне поетичке подстицаје, али их, сва је прилика, по сасвим рационалној одлуци, тежећи проналажењу оптималног, ауторски индивидуализованог стила није посебно развијао. Писао је стихове онако како су му долазили, без намере да се оствари као потпун песник, али свакако свестан те своје дубоке склоности. И стога је ту и такву склоност испољавао у другим својим остварењима, кад год је то њихова природа дозвољавала и захтевала, најчешће „колико соли у погачу”, како је и сам написао једном приликом. Са лириком је свакојако боље него без ње – тиха, дискретна поетичност, нимало парадоксално речено, зна да буде, и јесте, најчвршће везивно ткиво његове монументалне језичке грађевине.

Mihajlo Pantić

DIE LYRIK VON IVO ANDRIĆ

Z u s a m m e n f a s s u n g

In dem Aufsatz wird die Lyrik von Ivo Andrić beschrieben, gedeutet und kontextualisiert, sowie ihr Bezug zu anderen Gattungen seines Werkes beleuchtet. Andrić debütiert als Dichter, seine Poesie schreibt er in der für den Anfang des zwanzigsten Jahrhunderts üblichen Manier (betonte Subjektivität, freier Vers, Spuren pessimistischer Philosophie), und wechselt dann zur Prosa; aber er schreibt sein ganzes Leben lang Verse, ohne sie zu veröffentlichen. Ohne Absicht, sich als Dichter zu verwirklichen, völlig im Klaren darüber, welchen Stellenwert die Befassung mit dieser Form für ihn hat, welche Rolle sie im Bezug auf seine Erzählungen und Romane spielt, hat er sich auf der Suche nach einem optimalen, individuellen Stil nicht besonders entwickelt. Sein relativ bescheidenes dichterisches Korpus ist dennoch mannigfaltiger

und vielschichtiger, als man auf den ersten und auch den zweiten Blick sagen würde. Es wird interpretiert, dass Ivo Andrić bezüglich seiner Dichtung scheinbar für viele, oft auch gegensätzliche poetologische Impulse offen war, obwohl er sie, wahrscheinlich als Folge einer rationalen Entscheidung, nicht ganz verwirklicht hat. Er bleibt als großer Erzähler und Romancier im Gedächtnis, der aus einem tiefen inneren Bedürfnis Gedichte schrieb. Im Schlussteil wird festgestellt, dass Andrić in seinen besten Gedichten spontan von seiner eigenen schöpferischen Art abweicht.